

CONTRIBUCIÓ A L'ESTUDI DE LA GIRONA OBRERA (1841-1876)

L'estudi que relaciona els inicis de la industrialització i el naixement de l'obrerisme ha estat objecte d'interessants i documentats treballs que se centren sobretot en el cas de Barcelona.¹ Però —per la manca de documentació i potser també per la poca entitat de la indústria que s'instal·là a Girona a mitjan segle XIX— és una qüestió per a nosaltres desconeguda, que mereix i reclama una atenció no secundària per tal de comprendre de manera global la nostra societat del Vuit-cents.

Per això, des de fa temps, anàvem recollint notícies disperses, que se'ns presentaven molt escasses, per confeir algun dia un treball sobre les primeres passes de la classe obrera gironina. Ara, però, hem pogut localitzar en un lligall de l'Arxiu Municipal una colla d'interrogatoris,² que ens han fornit dades força seguides, les quals, una vegada estructurades, ens permetran d'escriure una primera aproximació al tema. Ho fem justament avui en homenatge a l'escriptor Carles Rahola, per tantes coses memorable, qui en els papers i en els llibres que escriví s'interessà pregonament per

¹ J. FONTANA, "Nacimiento del proletariado industrial y primeras etapas del movimiento obrero", a *Cambio económico y actitudes políticas en la España del siglo XIX*, Barcelona, Ariel, 1973, pàgs 57-95; J. MALUQUER DE MOTES, "Sobre la Barcelona obrera del segle XIX", comunicació presentada al Col·loqui de *Recerques* (1974), xerocopiada; R. ARACIL i M. GARCÍA BONAFÈ, "Classe obrera i cantonalisme a Alcoi (1873)", a *L'Avenç*, 13 (febrer 1979), pàgs 20-26; J. M.ª BENAUL, "Industrialització i moviment obrer a Sabadell, 1840-1868", a *Estudi General*, I (1981), pàgs. 187-197. Vegeu també les obres de M. IZARD, J. M.ª OLLÉ, J. BENET-C.MARTÍ que seran citades més endavant. Per a etapes més avançades del procés recordem els treballs de J. VICENS VIVES, "El moviment obrerista català (1901-1939)", a *Recerques*, 7 (1978), pàgs 9-31, i A. BALCELLS, "Condicions laborals de l'obrer a la indústria catalana", a *Recerques*, 2 (1972), pàgs. 141-159. Com a obra superior, dedicada a un altre àmbit, esmentem la gran aportació d'E. P. THOMPSON, *La formació històrica de la classe obrera. Anglaterra, 1780-1832*, Barcelona, Laia, 1977, 3 vols.

² Arxiu Municipal de Girona (AMG), *Estat de les fàbriques existents a la ciutat, any 1875*. De fet, aquest lligall conté respostes als interrogatoris dels anys 1841, 1845, 1848, 1849, 1853, 1857, 1861, 1862 i 1876, i a més a més, correspondència complementària.

les classes populars i dedicà també a la indústria un extens capítol del seu llibre més conegut.³

I. UN CREIXEMENT INDUSTRIAL LIMITAT

Les línies essencials de l'evolució de la indústria gironina entre els anys 1790 i 1840 han estat ja traçades per Joaquim Nadal,⁴ i poden concretar-se en les idees següents. A la fi del segle XVIII, Girona no havia seguit de forma paral·lela les transformacions econòmiques que Barcelona conegué al llarg de la centúria, i la manufactura hi presentava un estat força precari. L'estadística del 1803 distribueix 427 operaris en diferents fàbriques de teixits, paper, sabó, etc., però les circumstàncies bèl·liques —de manera especial els setges napoleònics— representaren una forta sotragada que comportà inevitablement una davallada considerable. A l'alçada del 1840 es detectava una diversificació de treballs que donaven feina a un total de 393 operaris, i existia —com a realitat més remarcable— una fàbrica de filats de cotó que passava de 150 treballadors.

El creixement industrial de tipus modern fou afavorit per la desamortització de Mendizábal (perquè oferí sòl apropiat a la zona del Mercadal) i per l'aprofitament de la sèquia Monar que passava per aquest mateix indret (perquè permeté d'aprofitar-ne la força hidràulica). Fou vertebrat sobre tres sectors principals: la fabricació de paper, la indústria cotonera i la construcció de màquines. A part trobem una mena d'indústria més reduïda pel que fa a les dimensions de l'empresa i a la importància del mercat, la qual afectava el sector de l'alimentació, el treball del suro, la producció de ciment, gas, etc.

El sector més capdavanter fou constituït per la indústria papera, impulsada per dues societats anònimes. «La Gerundense» (1843) va ser la primera fàbrica de paper continu de Catalunya i la segona de l'Estat espanyol.⁵ El 1861 representava un capital de 2.600.000 rals i tenia 35 cilindres. Era moguda per una força de 60 cavalls

³ C. RAHOLA, *La ciutat de Girona*, Barcelona, Barcino, 1929, vol. II, pàgs. 45-65.

⁴ J. NADAL I FARRERAS, "La situació de la manufactura del 1790 al 1840", al llibre col·lectiu *Girona al segle XIX*, Girona, Gòthia, 1978, pàgs. 97-112.

⁵ Altres detalls sobre aquesta indústria a J. NADAL I FARRERAS, "«La Gerundense» (1842-1973): una fàbrica de paper", a *Girona al segle XIX*, pàgs. 113-144.

hidràulics. «La Aurora», a Pedret, fabricava també paper pel procediment mecànic. Fou constituïda el 1845 i, el 1861, representava un capital de 1.400.000 rals. Tenia 6 cilindres en funcionament.⁶ Ambdues firmes treballaven amb draps, llenya i productes químics.

En el camp de la foneria del ferro i la construcció de màquines, s'ha de valorar l'activitat progressiva de la casa «Planas, Junoy, Barné i Cia», constituïda el 1857.⁷ Aquesta empresa emprava el 1861 una força motriu de 6 cavalls hidràulics i representava un capital de 531.000 rals. S'especialitzà en la construcció de turbines.⁸ Una altra foneria, més modesta, fou la formada per «Oliver, Suñer i Cia» sota el nom de «La Palma», la qual no surt a l'interrogatori municipal del 1861, però sí a l'estadística del mateix any, recollida per Giménez Guitè,⁹ el qual li atribueix un capital de 320.000 rals i 45 operaris. El 1876 la trobem a nom de «Porredon, Claret i Cia», i era moguda per força de vapor.

La indústria tèxtil, concretada en la filatura i/o el tissatge del cotó que procedia de Nova Orleans, era exercida en tallers de poca entitat¹⁰ i en dues empreses de dimensions mitjanes (al quadre I detellem els fusos i telers que tenien en funcionament). Una era a nom de Joan Planas,¹¹ i havia estat iniciada el 1823 i situada al carrer de Sant Francesc. Era moguda amb l'aigua de la Monar, i el 1861 representava un capital d'un milió de rals. L'altra, plaçada al carrer del Progrés, en terreny de l'ex-convent de Sant Francesc d'As-

⁶ Hem tractat d'aquesta empresa a "La Aurora", fàbrica de paper continu (1845-1932), a *Girona al segle XIX*, pàgs. 145-161.

⁷ Ens hem referit a aquesta empresa en el nostre treball "La indústria moderna a la Girona del segle XIX: la foneria Planas", a *Revista de Girona*, 80 (3.er trimestre 1977), pàgs. 215-222.

⁸ El 1858 obtingué la cessió, per deu anys, del privilegi exclusiu per a la fabricació a Espanya de turbines segons el sistema inventat per la casa francesa Fontaine i Brault (Arxiu Històric Provincial (AHPG), notaria 4.ª de Girona, vol. 848, folis 318-320 v.).

⁹ F. GIMÉNEZ GUITÈ, *Guía fabril e industrial de España*, Madrid, Librería Española; Barcelona, Librería del Plus Ultra, 1862, p. 93.

¹⁰ Vegeu les estadístiques del 1841 i del 1849 que aportem a l'apèndix I. Sabem, d'altra banda, que el 1853 existien aquestes petites empreses: Valentí Fontau (2 telers), Gaspar Suñer (4 telers), Pau Carrera (2 telers), Joan Rabassa (2 telers), Domènec Fàbrega (4 telers) i Josep Plana (2 telers), segons dades extretes de la *Matrícula del subsidio industrial y de comercio*, 1853.

¹¹ Tenim, en fase d'elaboració, una monografia sobre la família de Joan Planas i sobre aquesta empresa que féu fallida el 1878.

sís, va ser inaugurada el 1844 per Pau Bosch, bé que administrada per Josep O. Barrau. El 1861 hom la valorava en 800.000 rals, i emprava l'energia hidràulica de la mateixa sèquia i també el carbó com a força motriu.

Quadre I. Fusos i telers de les empreses cotoneres

any	Joan Planas		Pau Bosch	
	fusos	telers	fusos	telers
1846	2.484	30	2.740	
1850	2.400	60	3.000	46
1851	2.646	10	2.770	54
1853	2.646	24	2.770	
1861	4.638	38	427	79

Font: Les xifres dels anys 1846, 1851 i 1853 són de la *Matrícula del subsidio industrial y de comercio*, guardada a l'AMG. Les del 1850 de G. GRAELL, *Historia del Fomento del Trabajo Nacional*, Barcelona, Imp. de la Vda. de Luis Tasso [1911], ps. 450-451 i 476, i les del 1861 de F. GIMÉNEZ GUTED, *Guía fabril e industrial de España*, p. 93.

L'any 1860 els responsables de les quatre fàbriques importants del Mercadal —les de filats de Joan Planas i dels Bosch, la foneria Planas i «La Gerundense»— es posaren d'acord per instal·lar un gasòmetre comú per il·luminar-les.¹² Poc després es constituïen en societat per tenir cura de subministrar el gas a tota la ciutat i il·luminar-ne els carrers.¹³

La indústria del suro, més activa a la zona de la Costa Brava i de les Gavarres, disposà ací d'alguns establiments no pas gaire notables, quant als operaris ocupats, però sentí també les crisis que afectaren el sector. Així, el 1848, tan solament trobem 6 operaris en el conjunt de quatre fàbriques, i encara en situació molt desesperada, com ho demostra la lectura d'un informe: «*El primero [dels amos] les dará trabajo o sostendrá por término de dos meses, el segundo por cuatro, el tercero mes y medio, y el cuarto un mes sostendrá un operario y quince días al otro. Antes de las ocurrencias del vecino Reino, dichas fábricas facilitaban trabajo a otros operarios por el mayor consumo que tenían los tapones. pero estancada esta industria han debido disminuirse los brazos y aquellos*

¹² AHPG, notaria 4.ª de Girona, vol. 850, folis 766-767 v.

¹³ Ibid. vol. 851, folis 399-402 v. Constitució de «Barrau i Cia.» l'11 de maig de 1861.

*jornaleros no siendo naturales de esta capital han sido despedidos para su país»*¹⁴

Les indústries d'elaboració de productes alimentaris (xocolata, begudes, farina, etc) empraven també pocs treballadors, i llur producció tenia un mercat més reduït, bàsicament local o comarcal. La fabricació de ciment, d'altra banda, només apareix a l'estadística del 1876, però és evident que datava d'uns anys abans.

En resum, podem parlar d'un procés d'industrialització modest amb tres o quatre societats sobresortints, limitat per un marc físic i social que estava allunyat de Barcelona, per la manca de recursos econòmics propis (la majoria dels industrials no eren fills de la ciutat) i dominat per una ideologia massa conservadora. La impressió que s'endugué de la Girona del 1868 un observador amatent com Elies Reclus resulta certament poc afalagadora: «*Actualmente Gerona es una de las poblaciones más atrasadas de Cataluña*».¹⁵

II. SOBRE LA POBLACIÓ OBRERA

1. Nombre i procedència

Les dades que ens forneixen els interrogatoris de l'Arxiu Municipal de Girona ens reporten les xifres de treballadors fabrils que segueixen:

1841	...	...	...	...	...	430	operaris
1849	...	...	...	...	...	366	operaris
1853	...	...	...	...	...	432	operaris
1857	...	...	...	...	...	409	operaris
1861	...	...	...	...	...	542	operaris
1876	...	...	...	...	...	567	operaris

La validesa d'aquests nombres pot ser discutible, car a part de possibles ocultacions, no sempre l'estadística es refereix al mateix concepte d'indústria: algunes vegades hi manquen les petites fàbriques de productes alimentaris (xocolata, begudes, etc.) o de ciment, taps... En conjunt, però, ens revelen l'existència d'un nombre d'operaris comprès entre 400 i 600.

¹⁴ AMG, *Estat de les fàbriques...*, plec "Interrogatorio sobre fábricas de tapones".

¹⁵ E. RECLUS, "Impresiones de un viaje por España", a *La Revista Blanca*, 212, 15 de març de 1932, p. 617.

*Quadre II. Població activa de Girona el 1860**Burgesia*

Comerciants	245	
Fabricants	17	
Industrials	131	
Propietaris	615	
	1.008	(17'57 %)

Professions liberals i empleats

Advocats	36	
Agrònoms i agrimensors ...	6	
Apotecaris	14	
Arquitectes i mestres d'obres	10	
Artistes	55	
Empleats	209	
Metges	16	
Notaris, procuradors i escri-		
vans	21	
Professors i mestres	69	
Veterinaris	8	
	444	(7'73 %)

Assalariats i treballadors independents

Arrendataris	83	
Artesans	1.978	
Carboners	5	
Jornalers del camp	474	
Jornalers de les fàbriques ...	484	
Miners	2	
Servei domèstic	1.018	
	4.044	(70'47 %)

D'altres o no classificats

Dependents, escriptors, pian-		
xadores, còmics, rentado-		
res, etc.	243	(4'23 %)

Font: Elaboració a partir del *Censo de 1860*, guardat a l'Arxiu Municipal.

Aquests individus d'ambdós sexes constituïen el proletariat industrial, per bé que la distribució de professions feta a partir del cens del 1860 (vegeu el quadre II) ens fa veure que la condició de treballador assalariat s'ha d'estendre a d'altres sectors, com el dels jornalers agrícoles i a una bona part de l'artesanat. Val a dir que, durant aquesta època, era també important el nombre de persones ocupades a les pedreres, activitat que és xifrada per un testimoniatge del 1862 en uns 250 individus.¹⁶

El buidatge sistemàtic d'un padró d'habitants podria oferir-nos dades interessants sobre la personalitat dels obrers gironins: procedència, cultura, composició familiar, carrers on habitaven, etc. És això, però, una tasca que depassa els límits d'aquest treball.

Per les informacions que tenim, el proletariat gironí era originari de la mateixa comarca o de les veïnes.¹⁷ Hi havia també, bé que no tan nombroses, persones d'altres indrets del Principat, i també el 1856 trobem 9 francesos que treballaven a «La Gerundense», «La Aurora» i altres fàbriques.¹⁸

Després de la catàstrofe demogràfica produïda per la invasió i la guerra napoleònica, la immigració que s'establí a la ciutat va fer que Girona doblés la població entre els anys 20 i 50 del segle XIX. Sense aquesta allau de nouvinguts no s'explicaria el creixement demogràfic que s'observa en els recomptes d'habitants:

1822 ... .. 7.334 habitants¹⁹

1857 ... .. 14.615 habitants

1877 ... .. 15.015 habitants

Ara bé: el proletariat no era format tan solament per gent vinguda expressament de fora per ingressar a la fàbrica, sinó que la ruïna de la indústria tradicional condicionà també la proletarització d'antics artesans, cosa que es dedueix del testimoniatge que ens ofereix Gaspar Suñé, qui, el 15 de gener de 1845, escrivia aquestes paraules:

«El que abajo firma [...] espone que en la actualidad no puede dar declaración exacta del producto de su oficio de te-

¹⁶ S. PEREANTÓN RUIZ, *Guía de Gerona*, Girona, Imp. de Pedro Corominas, 1852, pàg. 21.

¹⁷ Algunes dades al nostre treball, "Els inicis de la industrialització a Salt: origen geogràfic del proletariat", a *Girona al segle XIX*, pàgs. 199-218.

¹⁸ Arxiu de la Diputació de Girona, *Relación de los extranjeros domiciliados y residentes que hay en los pueblos de esta provincia*.

¹⁹ La xifra del 1822 procedeix del padró municipal i les restants dels censos oficials.

*jedores de lino, por no haber mancevo alguno que trabaje en ninguna de las tiendas de este arte, con tal que la mayor parte de los dueños de las tiendas se ven precisados a buscar el sustento para sus familias trabajando en varias mecánicas muy pesadas».*²⁰

La població assalariada residia dispersa pels diferents barris de la ciutat, però era especialment nombrosa a la zona del Mercadal, i també a Pedret i el Pont Major. Segons dades que procedeixen del cadastre del 1840,²¹ els carrers o places que acollien més de 15 jornalers eren aquests: la plaça del Mercadal, el carrer de Canaders, i els del Carme, Pedret i el Pont Major. Es pot dir, doncs, que la població obrera habitava sobretot als sectors més extrems.

2. Condicions de treball i de vida

L'ajuntament afirmava, el 1841, que «ninguna de las fábricas de esta ciudad se gobierna por otro reglamento que la voluntad del dueño o director».²² Això sol assenyala una reglamentació benèfica solament per a una de les parts, i ens adverteix de la submissió a què eren obligats els obrers.

La durada de la jornada de treball no era igual arreu de Catalunya, però girava entorn de les 12 hores diàries.²³ A Girona, segons les respostes apuntades a l'interrogatori del 1862, les fàbriques de filats i teixits de Joan Planas i dels germans Bosch treballaven 13 hores, la foneria Planas 12 hores i la fàbrica de paper «La Gerundense» 24 hores (repartides ben segur en dos torns de 12 hores).

L'any 1871, com veurem més endavant, els operaris de la foneria Planas protagonitzaren una vaga per reivindicar una jornada de 10 hores i 30 minuts, la qual cosa no era acceptada pel fabricant.

En condicions pitjors es trobaven els obrers de Salt, puix que

²⁰ AMG, *Estat de les fàbriques...*, plec 1845.

²¹ AMG, *Libro de Catastro de 1840*.

²² AMG, *Estat de les fàbriques...*, plec 1841.

²³ J. MALUQUER DE MOTES, "Sobre la Barcelona obrera del segle XIX", pàg. 15. Aquest mateix autor al·ludeix a una fàbrica de Castellgalí on, el 1855, la jornada de treball era de 15 hores, i a una altra del Font de Vilomara, en què hom treballava 16 hores. D'altra banda, C. SECO SERRANO, "Acotaciones documentales para el estudio de la Internacional en España", estudi preliminar a *Asociación Internacional de los Trabajadores. Actas de los Consejos y Comisión Federal de la Región Española* (1870-1874), Barcelona, Universidad, 1969, pàgs. LXII-LXV, reporta casos de jornades de treball entre les 16 i 9'5 hores.

a l'empresa tèxtil dels «Coma, Ciuró i Clavell» l'horari laboral abraçava, el 1870, de les 5 del matí a les 9 del vespre,²⁴ és a dir, 16 hores diàries, amb un petit descans —imaginem-ho— per menjar.

Però no hi havia pas feina tot l'any. Per a aquesta qüestió era fonamental el funcionament de la sèquia Monar. «La Gerundense» informava, el 1862, que «*la escasez de agua unas veces, y otras veces las inundaciones le causan paralizaciones que pueden calcularse a dos meses por año*».²⁵ D'altres vegades, la mateixa fàbrica «La Gerundense» causava problemes a les altres. Aquest és el cas que es donà el 1856 i que obligà els responsables de les fàbriques tèxtils de Joan Planas i dels Bosch a adreçar-se a l'ajuntament tot queixant-se del fet que aquella els privava de rebre l'aigua a què tenien dret per tal com no la mantenia a l'alçada o nivell obligat: «*De no marchar los establecimientos industriales de los recurrentes con la velocidad necesaria —manifestaven a l'alcalde—, no resulta solamente el perjuicio para sus intereses, sino que recae directamente sobre 300 operarios que continuamente se quejan de no poder ahora atender a su subsistencia y a la de sus familias, como lo hacían antes, en atención de que con el mismo jornal no pueden alcanzar en la actualidad lo que ganaban anteriormente*».²⁶

Ja és prou sabut que els salaris variaven segons els oficis, la categoria, el sexe i l'edat. La informació de què disposem resulta molt migrada i dispersa, i no permet per a Girona d'extreure'n conclusions sobre la tendència que seguien al llarg d'aquests anys.

La corporació municipal feia constar, a l'interrogatori del 1841, que «*comúnmente se paga el jornal del hombre a seis reales de vellón y a tres el de las mugeres, y a todos en dinero*».²⁷

Sabem, d'altra banda, que els tapers cobraven 44 rals setmanals el 1848,²⁸ i que, el 1872, els operaris de la impremta de Manuel Llach rebien de 6 a 9 rals de jornal.²⁹

²⁴ *Boletín Republicano Federal de la provincia de Gerona*, 23 de març de 1870. Vegeu l'apèndix II.

²⁵ AMG, *Estat de les fàbriques...*, plec 1862.

²⁶ Instància signada per Joan Planas i Josep O. Barrau el 31 de març de 1856 (AMG, *Sèquia Monar*, I).

²⁷ J. M.ª OLLÉ ROMEU, *El moviment obrer a Catalunya, 1840-1843*, Barcelona, Nova Terra, 1973, pàg. 28, ha documentat un cas a Vic en què una part del jornal era pagada amb menjar i un altre cas a Olot en què era pagat amb gèneres.

²⁸ AMG, *Estat de les fàbriques...*, plec 1848.

²⁹ *La Federación*, 14 de desembre de 1872.

Els treballadors de la fàbrica de Salt, ja afluïda, tenien, el 1870, un jornal setmanal de 24 a 40 rals, però es queixaven de la reducció del preu de la peça fabricada, la qual havia passat de 10 a 7'5 rals i, encara per acabar-ho d'adobar, hom n'havia augmentat la llargada.³⁰

Les dades referides a la distribució d'operaris per sexe i edat són força imprecises i variables. La majoria de l'element femení és documentada a l'informe del 1849 i també al cens del 1860, on els jornalers de les fàbriques sumen 199 homes i 285 dones. La relació del 1849 ofereix aquests detalls sobre l'edat:

<i>edat</i>	<i>homes</i>	<i>dones</i>
Fins a 19 anys	22 (14'28)	65 (30'66)
De 20 a 40 anys	116 (75'33)	135 (63'68)
De 41 i més	16 (10'38)	12 (5'66)
	154 (100'00)	212 (100'00)

La presència de menors (sobretot nenes), tant a la indústria tèxtil com a la del paper, fa que el grup d'edat on s'inclouen els menors de 20 anys sigui més important en el conjunt femení.

Posseïm també poc material —no tan solament estadístic, sinó també literari— per parlar del nivell de vida dels operaris. Que el jornal que cobraven no permetia gaires concessions és una cosa evident que no necessita cap comentari. L'any 1841 l'ajuntament ho expressava així: «*El gasto del jornalero en los días festivos es el mismo que en los de trabajo, por no permitirles hacer esceso alguno el corto salario que ganan*». ³¹

Els repetits testimoniatges mèdics de l'època ³² coincideixen en l'afirmació que l'alimentació a què podien aspirar els obrers era incompleta, monòtona, deficient, i tot sovint adulterada.³³

³⁰ *Boletín Republicano*..., 23 de març de 1870.

³¹ AMG, *Estat de les fàbriques*..., plec 1841.

³² J. M.ª LÓPEZ PIÑERO, "El testimonio de los médicos españoles del siglo XIX acerca de la sociedad de su tiempo. El proletariado industrial", a *Medicina y sociedad en la España del siglo XIX*, Madrid, Sociedad de Estudios y Publicaciones, 1964, pàgs. 111-208.

³³ PERE MATA, *Tratado de medicina y cirugía legal*, Madrid, Imp. de don Joaquín Merás y Suárez, 1846, vol. II, pàg. 484, crida l'atenció sobre el fet que "nadie sospecha siquiera en las tiendas abiertas todos los días, que en todos los mercados y almacenes se levanta tal vez una atmósfera de mefitismo e intoxicación, menos alarmante por cierto que una epidemia, pero tal vez más traidoramente mortífera". Tot

El metge Francesc Gelabert, en una topografia mèdica de la ciutat, publicada a Montpeller el 1801, escrivia: «*El pan de que habitualment se hace uso, es el de trigo. Ello es verdad que la parte de pueblo menos acomodada, le añade alguna vez una pequeña cantidad de harina de habas; lo cual, como puede presumirse perfectamente, hace el pan un poco menos fácil de digerir [...]. El arroz hace el oficio de sopa, no habiendo familia en la que no se coma éste cuando menos una vez al día. Del Mediterráneo tráennos excelente pescado, que es muy abundante, para que todos puedan hacer uso del mismo... El puerco salado es un alimento diario en todas las casas; el uso de la vianda de carnicería exige un gasto que no está al alcance de todas las clases, es mucho más limitado. Las legumbres y hortalizas que son de un gusto exquisito, están muy familiarmente en uso*».³⁴

Quaranta anys després, l'ajuntament precisava a l'interrogatori del 1841: «*El alimento ordinario del jornalero en general es el puchero de legumbres y verduras con tocino, y aunque es difícil fijar la respectiva cantidad de cada artículo, puédese sin embargo calcular su total valor, incluso el pan y el vino, cuyo uso es muy común en Cataluña, a tres reales diez y ocho maravedís vellón diarios*».

Com no podria ser d'altra manera, el nivell cultural de la classe obrera gironina era molt baix. Ho palesen clarament les estadístiques sobre analfabetisme. El 1860 tan sols sabien llegir i escriure el 53'13 per cent dels homes i el 22'26 per cent de les dones.

III. ASSOCIACIONS I LLUITA OBRERES

1. El temps de la passivitat

La primera associació obrera de què tenim notícia fou una societat de protecció mútua, fundada pels teixidors de cotó el 6 de novembre de 1842. En coneixem únicament la crida inicial que dirigiren als seus companys per tal que s'hi integressin, en la qual feien constar que «*nuestra divisa es la obediencia y respeto a las Autori-*

seguít tracta de l'adulteració del pa, la farina, la sal, la xocolata, la mantega, el sucre, el formatge, etc., la qual cosa devia ser molt freqüent.

³⁴ Citem a través de la traducció castellana, F. GELABERT, "Ensayo sobre la topografía médica de Gerona", a *Revista de Gerona*, XIV (1890), pàg. 348

dades y al cumplimiento de nuestras obligaciones a que sea razonable comprometernos con los dueños de las fábricas», però al mateix temps —després d'aquesta afirmació que revela una dependència prou manifesta— explicitaven que «no podemos permitir que se reduzca al pobre a la miseria escatimándole un mezquino jornal, ni ver elevadas fortunas improvisadas sobre el sudor de nuestro rostro; por esto nos hemos asociado».³⁵

La vida d'aquesta associació va ser, molt probablement, curta, ja que havent estat venuda, a la fi del 1843, la revolta centralista de la Jamància —en la qual participaren les classes populars—,³⁶ l'actuació obrera hagué de passar al camp de la clandestinitat.

La mobilització de les classes populars es repetiria el 1848, arran de la crisi econòmica que ajudà a desenrotllar el conflicte dels Matiners. Ens consta que un centenar de gironins foren considerats rebels pel fet d'haver-se allistat a les partides de trabucaires,³⁷ per bé que les dades que posseïm no permeten pas d'afirmar que hi participessin els obrers de les fàbriques.

Durant el bienni 1854-1856, el moviment obrer rebrotà amb especial efervescència a l'àrea barcelonina,³⁸ la qual cosa —com ho afirma Miquel Izard— no és solament explicable per la pretesa liberalitat del govern, sinó també pels efectes econòmics de la guerra de Crimea, provocadora alhora d'una pujada extraordinària dels preus dels cereals i d'una demanda notable de la producció.³⁹ A Girona, però, encara que a la desaparició del règim progressista fou mo-

³⁵ Consulteu el text complet d'aquest manifest a J. M.ª OLLÉ ROMEU, *El movimiento obrer a Catalunya. 1840-1843*, pàgs. 285-286.

³⁶ El *Manifiesto que da a la Nación el Ayuntamiento Constitucional de la Inmortal Gerona*, Girona, A. Figaró, impressor, 1843, resumeix la insurrecció a Girona i recull uns comunicats de la corporació local al general Prim on li feia saber que amb els sollevats es trobava "la hez del pueblo". Vegeu també l'opuscle titulat *Breve reseña de las ocurrencias políticas, estragos e inundación del río Galligans y del sitio de Gerona en septiembre, octubre y noviembre de 1843*, Girona, Grases, 1843.

³⁷ J. CLARA, "Sobre la identitat dels matiners de les comarques del N.E. de Catalunya", a *Estudi General*, I, pàgs. 179-185. Dels 90 participants de Girona ciutat ens consta solament que hi havia 3 substituïts de quintes, 2 indultats, 2 paletes, 1 semoler, 1 bracer, 1 argenter, 1 barber, 1 confiter, 1 sagal d'òmnibus i 1 ex-tinent carlí.

³⁸ Vegeu J. BENET, i C. MARTÍ, *Barcelona a mitjan segle XIX. El moviment obrer durant el bienni progressista (1854-1856)*, Barcelona, Curial, 1976, 2 vols.

³⁹ M. IZARD, *Industrialización y obrerismo. Las Tres Clases de Vapor, 1869-1913*, Barcelona, Ariel, 1973, pàg. 101.

bilitzada la milícia nacional, no hi hagué moviments socials de cap mena, car no hi existien associacions per plantejar reivindicacions o organitzar vagues.

Aquesta afirmació es dedueix fàcilment de la comunicació que l'alcalde de la ciutat adreçà al Capità General de Catalunya, Juan Zapatero, el 16 de març de 1857:

«Contestando a la comunicación de V.E. de 13 del actual, a vista de las noticias que he podido adquirir, tengo el honor de manifestarle que las fábricas establecidas en este distrito municipal han permanecido siempre trabajando, excepto los últimos meses de Enero y Febrero a causa de la gran escasez de agua, que les obligó a repartírsela del mejor modo posible, pero tan luego como vinieron las lluvias han vuelto a su trabajo normal.

*Tanto fabricantes como operarios son dignos de consideración y aprecio, pues los primeros a pesar de la larga crisis industrial que está sufriendo el país, han sostenido el trabajo haciendo desembolsos y sacrificios de mucha consideración en recompensa al buen comportamiento de la clase obrera, que nunca ha formado sociedades ni ha pretendido ni exigido lo que desgraciadamente ha ocurrido en la mayor parte de las poblaciones fabriles del Principado; así pues, me cabe una gran satisfacción en poder indicar a V.E. que todos los establecimientos fabriles de este distrito trabajan todo el jornal y reina la mayor armonía entre fabricantes y operarios».*⁴⁰

Del 1857 al 1868, el moviment obrer conegué a nivell general, tret de curts períodes d'una certa tolerància, uns anys dificultosos i de repressió. El govern Narváez ordenà, l'abril del 1857, la dissolució de totes les societats obreres de Catalunya, fins i tot les que tenien caire de germandats.⁴¹ I hom arribà a l'extrem d'obligar els

⁴⁰ AMG, *Vària*. I. El 6 d'abril de 1857, l'alcalde comunicà també al governador civil que "los fabricantes de esta capital, a quienes he comunicado el Bando del Excmo. Sr. Capitán General de Cataluña, disolviendo los montes píos y asociaciones entre los individuos de la clase obrera, han declarado respectivamente no existen entre los dependientes que trabajan en sus establecimientos ningún monte pío ni ninguna clase de asociaciones" (AMG, *Estat de les fàbriques...*, plec 1857).

⁴¹ El ban del general Zapatero corresponent al 8 d'agost de 1856 és al lligall *Estat de les fàbriques...*, plec 1856.

obrers a dur una cartilla personal, en la qual els patrons i les autoritats feien constar la conducta social del treballador.⁴²

L'any 1865 existien a Girona dues societats de socors mutus, totalment autoritzades, a part d'alguna altra de simplement tolerada.⁴³ Però l'obrerisme ciutadà, ja molt feble per ell mateix, limitat a una tendència pre-sindical, res no podia alterar de la vida social d'una població dominada per la reacció i el conservadorisme. Tot i això, hom prenia mesures especials perquè en un moment de crisi econòmica i de subsistències —com fou la primavera del 1868— no es produïssin sorpreses. Vet ací la confirmació en les ratlles de l'ofici que el governador accidental passà a l'alcalde:

*«Con el objeto de precaver cualquier intento que se hubiese fraguado para alterar la tranquilidad pública, prevengo a V.S. haga entender a los dueños de las fábricas establecidas en esta población que inculquen en el ánimo de los fabricantes y operarios las ideas de orden desechando toda indicación que en cualquier sentido tienda a producir perturbaciones con pretextos de jornales o de otra naturaleza, en la inteligencia de que por cualquier novedad que ocurra, procederé contra el que atentare a la tranquilidad con arreglo a la ley de orden público vigente, sometiéndolo a la acción de la autoridad militar y haciendo a V.S. responsable del cumplimiento de esta disposición...».*⁴⁴

2. Una actividad moderada

El canvi polític del setembre del 1868 va permetre que el panorama canviés i que els obrers gironins poguessin associar-se lliure-

⁴² En un ofici del 30 de gener de 1858, el Capità General de Catalunya, Juan Zapatero, traslladà a l'ajuntament de Girona la comunicació que havia passat al govern civil en la qual afirma: "Para que la omisión en que han incurrido algunos Alcaldes de pueblo en que hay fábricas [...], no pese sobre los obreros a quienes no se ha compelido a proveerse de cartillas, y para que éstos no carezcan de trabajo al pasar de unas fábricas a otras, autorizo al Alcalde de Gerona para que permita el ingreso, en las de la Capital, de los obreros que lo deseen, aunque carezcan de cartillas, con tal que se provean de ellas y se inscriban en los libros de los respectivos fabricantes, quienes quedan en su derecho de tomar previamente los informes que juzguen convenientes para asegurarse de las cualidades de los operarios que admitan" (AMG, *Estat de les fàbriques...*, plec 1857).

⁴³ P. MARTÍNEZ QUINTANILLA, *La provincia de Gerona. Datos estadísticos*, Girona, Dorca, 1865, pàg. 103.

⁴⁴ AMG, *Correspondencia Gobierno Civil, 1867-1874*.

ment per defensar llurs interessos i reivindicar-los. Així, a més a més d'algunes societats de socors mutus,⁴⁵ s'organitzaren diverses seccions de la Internacional, com les que aplegaven els picapedrers, sabaters, fusters, noògrafs, blanquers, paletes, manyans, tapers i banquers,⁴⁶ i s'enregistraren potser les primeres vagues de la història gironina.

El 6 de juny de 1871 es declarà la vaga al taller de la foneria Planas: «*Nos telegrafian de Gerona que el 6 del corriente, a las dos de la tarde, se declararon en huelga los operarios que el burgés [sic] Planas ocupaba en sus talleres, con motivo de haberles negado el trabajar diez y media horas diarias. ¿Cuántas quisiera V., pues, —pregunta el periódico La Federación— que trabajaran, Sr. Planas, ya que diez y media le parecen pocas? El número, el número quisiéramos saber, pues tal vez pondríamos en claro los grados de moralidad religiosa que V. posee...*».⁴⁷

Del 9 d'agost de 1872 ens consta una vaga de fusters i paletes. L'única referència que en coneixem diu: «*El viernes se declararon en huelga los oficiales carpinteros y los de albañil, sin que por ahora se tema que esta huelga pueda producir desorden alguno*».⁴⁸

Finalment, el 6 de setembre de 1872, s'enregistrà una nova vaga de 24 sabaters: «*Los constructores de calzado basto, en número de 24, se han declarado en huelga; aunque no forman parte de la*

⁴⁵ Vegeu el *Reglamento de la Sociedad de Socorros Mutuos entre hermanos operarios del taller de fundición y carpintería de Planas y Compañía, bajo la invocación de San Eloy de esta ciudad*, Girona [1869], i el *Reglamento de la Sociedad de Socorros Mutuos de Puente Mayor de Gerona, bajo la advocación de los Santos Pedro ad vínculo de Félix mr.* Girona, Imp. Pablo Puigblanquer, 1871. Seria ben interessant d'estudiar les limitacions i característiques d'aquesta mena de societats.

⁴⁶ Vegeu a l'apèndix III la crida de la Federació local gironina de l'A.I.T., datada el 4 de desembre de 1870. Les *Actas* (vol. I, pàgs. 360-361) diuen el 3 de desembre de 1872: «Se ha constituido definitivamente esta Federación, compuesta de las Secciones de Canteros, Curtidores y Zapateros y pronto formarán parte de la misma los noógrafos y albañiles, a despecho de la burguesía que no desperdicia ningún medio como sea un obstáculo para el desarrollo de esta Federación». El 12 de febrer de 1873 (vol. II, pàg. 58) donen compte de l'entrada dels fusters i dels tipògrafs, i el 10 de novembre del mateix any (vol. II, pàg. 200) dels blanquers.

⁴⁷ *La Federación*, 11 de juny de 1871. Devem aquesta notícia a Joan Puigbert, autor d'un treball sobre l'A.I.T. a les comarques gironines, que roman inèdit. Apuntem ací també que els operaris de la foneria Planas participaren en l'avalot contra els consums, enregistrat el 27 de maig de 1872 («No tiene nombre», a *La Lucha*, 28 de maig de 1872, reproduït a l'apèndix IV).

⁴⁸ *La Aurora*, 11 d'agost de 1872.

*Sección de Zapateros, ésta ha determinado darles todo su apoyo. Los huelgistas han declarado que tan pronto como la Sección formase parte de la Internacional, ellos formarían parte de la misma, la que constará muy en breve, de 100 federados».*⁴⁹

En un primer moment, la subordinació de la classe obrera al partit republicà federal havia permès l'existència d'una institució com l'Ateneu de la Classe Obrera, on es desenrotllaren activitats d'instrucció i de propaganda al llarg dels anys 1869 i 1870.⁵⁰

La introducció de la doctrina de l'Associació Internacional dels Treballadors no trobà un camí còmode, ans el contrari, ple d'entrebancs, ja que l'estructura social dominant —de la qual es queixaren sovint els internacionalistes—⁵¹ no tolerava el progrés o el dificultava més que a altres indrets. No cal dir que l'actuació de l'A.I.T. fou també incompresa i atacada durament pels partits més avançats, tant per la qüestió social com per la línia apolítica que adoptà.⁵²

I al capdavant, amb la «paviada» i la Restauració monàrquica, retornà per uns anys la intolerància, les idees retrògrades i el paternalisme de l'Església.⁵³ És en aquest context on tenen sentit les paraules que el jove Tomàs Carreras i Artau escrivia el 1897: «...es

⁴⁹ *Actas...*, vol. I, pàg. 245.

⁵⁰ El reglament de l'Ateneu i algun detall sobre els actes que organitzava, al nostre article "Dos ateneus populars a Girona", a *Punt-Diari*, 11 de juny de 1980.

⁵¹ "Gerona es, puede decirse, puramente agrícola, es decir feudal y sacerdotal, sin higiene, sin cultura, sin calles: la teología, negando el progreso humano, avasalla todas las conciencias, y el carácter que imprime a sus habitantes es el de la degradante servidumbre en unos y el orgullo ridículo en otros; Gerona, en una palabra, es un anacronismo teológico, y una ciudad arruinada como la teología, que sirve de guarida a sacerdotes, gobernantes, militares y señores" (*La Federación*, 10 de març de 1872, citat per J. PUIGBERT, "Notícies sobre la Primera Internacional a la comarca d'Olot", a *III Assemblea d'Estudis sobre el comtat de Besalú*, Olot, 1980, pàg. 326).

⁵² Els progressistes consideraven que l'obrer "yerra si cree que ha de conseguir su enaltecimiento, preconizando las doctrinas torpes y abyectas de la Internacional y colocándose en una actitud de feroz hostilidad contra todo lo existente" ("La cuestión obrera", a *El Vigilante*, 11 de juny de 1871). Els republicans, per la seva banda, afirmaven: "La Asociación internacional de trabajadores quiere organizar la sociedad destruyendo la propiedad, esto es, quiere perfeccionar al hombre destruyéndole; aspira al progreso arrebatando de manos del individuo lo que ha menester para progresar; quiere igualar a los hombres como si éstos fuesen un pedazo de materia bruta" ("La clase obrera y la política", a *El Cantón de Gerona*, 10 de juliol de 1870).

⁵³ Vegeu el *Reglamento para la instalación y gobierno de una asociación cuyo objeto sea instruir y moralizar la clase obrera de la ciudad de Gerona*, Girona, Imp. de T. Carreras, 1876. Aquesta entitat fou constituïda sota la protecció, inspecció i direcció del bisbe Isidre Valls.

deber del obrero resignarse con su suerte, acordándose de que su fin no consiste sólo en vivir aquí en la Tierra; por eso no ha de odiar a su patrono, ni menos perjudicarle dejando de poner de su parte todo el trabajo; muy al contrario, ha de guardar respeto y amor a su amo, procurando su mayor bien. Debe instruirse o dejarse instruir en la máximas de la Religión; poner su confianza en aquellas personas que buscan su verdadero bien y apartarse de aquellas otras que le fascinan con aduladoras promesas; ahorrar en lo posible evitando gastos inútiles, y fomentar la vida de familia».⁵⁴

CONSIDERACIONS FINALS

Per bé que Jaume Carrera i Pujal localitza a la Girona de mitjan segle XVIII una fàbrica —propietat de Francesc Boscà— que donava feina a un miler de persones,⁵⁵ la situació industrial de la ciutat era molt precària a la segona i tercera dècada del Vuit-cents. L'impuls emprenedor i una eufòria moderada començaren a la quarta dècada del segle passat coincidint amb un clima d'eufòria més general.

Les empreses gironines foren totes, però, d'una dimensió mitjana, i bé que capdavanteres en el sector del paper i de la construcció de màquines, només oferiren treball a una part poc rellevant de la població assalariada. Quantitativament les fàbriques tèxtils i les de paper van ser les que ocuparen més operaris.

Malgrat aquesta mitjaneria de la indústria de Girona, hem de valorar el nucli de fàbriques instal·lades a la ciutat dels rius i a les poblacions dels encontorns, com la zona més important dins el conjunt de les comarques gironines, com ho demostra l'estadística de la contribució industrial del 1863. Segons aquesta font, «La Gerundense» ocupava el primer lloc entre els contribuents, la fàbrica dels Bosch el tercer, «La Aurora» el quart, la de Planas i Duran el setè, la foneria Planas el vuitè, la fàbrica Barrau (gas) el vint-i-dosè, i el

⁵⁴ T. CARRERAS ARTAU, "El problema de la riqueza", a *Certamen de 1897*. Asociación Literaria de Gerona, Imprenta y Librería de Paciano Torres, 1898, pág. 134. Per comprovar l'evolució del pensament d'aquest autor, cal veure la seva tesi doctoral, *El factor social en el problema obrero*, Madrid, Establecimiento Tipográfico de Juan Pérez Torres, 1912, 47 pàgs.

⁵⁵ J. CARRERA PUJAL, *Historia política y económica de Cataluña. Siglos XVI al XVIII*, Barcelona, Bosch, 1947, vol. IV, pàg. 140.

molí fariner de l'ajuntament el vint-i-cinquè.⁵⁶ Les fàbriques tèxtils de Salt se situaven als llocs segon, desè i dotzè, i la de Santa Eugènia⁵⁷ al novè.

Les condicions de treball i vida dels treballadors industrials foren dures i difícils com arreu. La jornada laboral —si llevem el cas de Salt, on l'explotació de la mà d'obra assolí uns límits desmesurats— no divergia de la resta del país. Quant als jornals, ens manquen dades per a una comparació, però és ben probable que els de Girona fossin per dessota dels pagats a l'àrea barcelonina. L'explotació de menors és detectada tant a les indústries del paper com a les tèxtils.

L'organització de l'obrerisme gironí va ser molt limitada i arribà amb retard en relació a d'altres poblacions fabrils. Olot, per exemple, té una història obrera anterior i més moguda.⁵⁸ Això s'explica per la poca entitat de la massa obrera i pel control que exercien a Girona les forces conservadores, més poderoses en una ciutat com la nostra, centre administratiu, militar i eclesiàstic. La nova etapa política encetada amb la Gloriosa permeté que les doctrines internacionalistes hi circulessin amb una certa tolerància i que alguns sectors de l'artesanat les acollissin amb esperança. Els moviments socials, però, no hi foren ni freqüents ni de gran espectacularitat. La petita Girona no donava més de si. Però l'important és que el proletariat començà així —sense recórrer a la violència— a prendre consciència del que era.

JOSEP CLARA I RESPLANDIS

Girona, octubre de 1981.

⁵⁶ P. MARTÍNEZ QUINTANILLA, *La provincia de Gerona*, pàg. 255.

⁵⁷ Hem aplegat algunes notes sobre aquesta indústria a "Sobre la filatura de Santa Eugènia", a *Revista de Girona*, núm. 96 (3.er trimestre 1981), pàgs 173-179.

⁵⁸ Vegeu G. VIDAL, *L'evolució social a Olot*, Olot, Aubert, 1937, i alguns detalls del llibre citat a la nota 27.

APÈNDIX

I

OPERARIS A LES FABRIQUES DE GIRONA

1841

	Classe	Homes	Operaris	Total
			Dones	
4	assaonadors	10	—	10
5	blanquers	18	—	18
4	barrets	10	—	10
2	armes	7	—	7
2	filats de cotó	85	104	189
15	teixits de llenç	38	9	47
2	cordes de guitarra	2	—	2
2	espelmes de sèu	3	—	3
6	rajols	17	—	17
8	terrisa	16	—	16
4	aiguardent	8	—	8
1	llana	8	20	28
2	taps	16	—	16
1	sabó	3	—	3
3	teixits de cotó	23	16	39
1	paper	11	6	17
		275	155	430

1849

	Homes	Dones	Total
Joan Planas (filats i teixits de cotó)	60	55	115
Pau Bosch (ídem.)	14	61	75
«La Gerundense» (paper continu)	28	45	73
«La Aurora» (ídem.)	29	38	67
Isidre Prats (filats)	15	9	24
Esteve Fàbregas (teixits)	3	3	6
Francesc Vila (molí paperer)	5	1	6
	154	212	366

1853

	Homes	Dones	Total
Joan Planas (filats i teixits de cotó)	90	60	150
Vda. Bosch i fills (ídem.)			80
«La Gerundense» (paper continu)			90
«La Aurora» (ídem.)	50	60	110
Manuel Junoy i Cia. (foneria de ferro)	2		2
			432

1857

	Homes	Dones	Nens	Total
«La Gerundense» (paper continu.)	53	58	20	131
«La Aurora» (ídem.)	16	17	1	34
Joan Planas (filats i teixits cotó)	47	48	—	105
Vda. Bosch i fills (ídem.)	12	35	20	67
Miquel Feliu (teixits)	4	1	—	5
Planas, Junoy, Barné i Cia. (foneria)	24	—	—	24
Domènec Fàbregas (boates)	1	1	—	2
Sixte Vidal (taps)	12	—	—	12
Francesc Brunells (taps)	7	—	—	7
Lluís Dalmau (taps)	8	—	—	8
Joan Llosas (taps)	7	—	—	7
Pere Mercè (taps)	3	—	—	3
Ramon Vidal (taps)	2	—	1	3
Narcís Carbó (taps)	2	—	—	2
Narcís Colomé (taps)	1	—	—	1
	189	168	42	409

1861

	Operaris
Planas, Junoy i Cia. (foneria de ferro i cons- trucció de màquines)	80
Joan Planas (filats, teixits i tint cotó)	135
Vda. Bosch i fills (filats i teixits cotó)	128
«La Gerundense» (paper continu)	130
«La Aurora» (ídem.)	58
Domènec Fàbregas (boates)	4
Narcís Pérez (xocolata)	1
Josep Zanotti (ídem.)	1
Ramon Marsà (ídem.)	2
Joan Adroher (ídem.)	1
Narcís Homs (ídem.)	1
Joan Sabadí (ídem.)	1
	542

1876

	Operaris
Planas i Duran (filats de cotó)	90
Ajuntament (farines)	6
Planas, Junoy i Cia. (foneria i constr. màquines)	115
Porredon, Claret i Cia. (idem.)	15
Barrau i Pujol (filats de cotó)	62
Pere Pradel (gasoses i cerveses)	2
Fill de Josep Toll i Cia. (ciment)	12
«La Gerundense» (paper continu)	125
Francesca Prats (gasoses)	4
Agustí Culy (oli)	2
Rodés i Planas (teixits de cotó)	40
Joan Laverny i Rigail (gasoses)	4
Vicenç Garriga (gasoses)	1
Martí Regàs (aiguarent)	2
Josep Auguet (aiguarent)	1
Tomàs Matas (aiguarent)	1
«La Aurora» (paper continu)	74
Pascual i Cia. (gasoses i licors)	6
Barrau i Cia. (gas)	5
	567

Font: AMG, *Estat de les fàbriques*

II

SOBRE UNA VAGA A SALT EL 1870

De un estenso escrito que tenemos a la vista suscrito por varios obreros de los que se hallan en huelga en el vecino pueblo de Salt, contestando al remitido de D. Francisco Bach, administrador de la fábrica de los Sres. Clavell, Coma y Ciuró, publicado en nuestro *Boletín* del día 20, tomamos lo que sigue:

1.º Que no es exacto que ésta sea la primera vez, en tres años y medio, que dichos fabricantes y operarios hayan dado ocasión a las cuestiones que hoy motivan la huelga, puesto que en diferentes épocas se les han presentado comisiones de operarios en queja del mayor trabajo y menor retribución con que eran atendidos.

2.º Que no dice verdad Don Francisco Bach al suponer que el conflicto de ahora lo hayan ocasionado tres o cuatro operarios, pues que todos en general, desde el más pequeño al más grande, han abandonado la referida fábrica en fuerza de no serles posible

sobrellevar las exigencias desmedidas de dicho administrador que les ha reducido a ni siquiera poder ganar el pan de cada día.

3.º Que en prueba de ello desean que sepa el público que las piezas de tela de 25 canas se pagaban hace algunos años a 10 rs. en esa misma casa, mientras que ahora las han ido alargando hasta 38 CANAS Y SÓLO SE ABONA SIETE REALES Y MEDIO.

4.º Que no existe en toda España otra fábrica donde las exigencias del administrador, para con los operarios, sean tan desmedidas, pues que hombres amaestrados en el trabajo, el cual principian diariamente a las 5 en punto de la mañana y concluyen después de sonadas las 9 de la noche, en las máquinas de hilados de 750 púas, apenas si consiguen 36 rs. *en toda la semana*; 30 los matcheras; 24 los manuales y 40 los mozos.

5.º Finalmente que sus súplicas al administrador están reducidas a que el exceso de más de 30 canas que tiren las piezas se les pague por separado, cuya justísima petición, que cuando mucho les permitiría 6 u 8 reales de aumento en toda la semana con 12 horas de trabajo no ha sido admitida, dando ocasión a la huelga en que se han declarado; no queriendo entrar en otras consideraciones porque creen ser bastante lo expuesto para que el público comprenda su situación y la justicia de su demanda».

Nosotros rogamos y encarecemos a los Sres. Clavell, Coma y Ciuró, dueños de dicha fábrica, así como al Administrador Señor Bach, la conveniencia de arreglar esta cuestión de una manera que satisfaga, si es posible, las necesidades de los obreros, ya que las circunstancias son tan tristemente calamitosas para que puedan seguir en huelga tantas familias necesitadas. Como es tan dulce y satisfactorio el hacer bien y olvidar todo motivo de disgusto o de resentimiento. Por eso no publicamos las firmas de los que suscriben el anterior escrito.

Boletín Republicano-Federal de la Provincia de Gerona, 23-III-1870.

III

LA FEDERACIÓN LOCAL GERUNDENSE DE LA ASOCIACIÓN INTERNACIONAL DE TRABAJADORES A SUS HERMANOS LOS OBREROS

Constituida en esta ciudad la Federación local de las sociedades obreras y organizada en la forma que prescriben los estatutos típicos aprobados por el Congreso de la región española, celebrado en Barcelona el día 19 de Junio último, esta Federación se cree en el deber de dirigiros su afectuosa y desinteresada voz como una

prueba de su fraternal cariño, de sus simpatías, lealtad y aprecio; e inspirándose en el sentimiento de todos los obreros ligados por el interés común del resultado de sus trabajos, después de un detenido y escrupuloso examen, no ha vacilado un instante en organizarse con el propósito de mejorar la desgraciada suerte que aflige a las clases trabajadoras a que tenemos la honra de pertenecer.

Hermanos en el infortunio:

Trabajadores; a vosotros nos dirigimos en la plena confianza de que responderéis al llamamiento de vuestros hermanos, que hoy creen cumplir con el más alto deber de la humanidad dirigiéndoos su voz, para manifestaros la senda de emancipación trazada y seguida por los obreros del mundo civilizado.

Dichosos nosotros si podemos hacernos comprender de todos vosotros, porque entonces no habrá uno solo que deje de unir sus esfuerzos a los que hace hoy el mundo obrero para resistir al yugo e imposiciones del capital, y conseguir el planteamiento de una sociedad basada en el TRABAJO y la JUSTICIA.

Obreros: la palabra asociación ha encontrado eco por fin en una gran parte de nuestros hermanos de esta localidad. ¿Y cómo no encontrar apoyo la asociación entre las clases obreras después de haber visto las portentosas maravillas que por medio de ella se han llevado a cabo? ¿No son hijas de la asociación esas inmensas vías férreas que cruzan al mundo, llevando y distribuyendo productos del trabajo y poniendo en contacto los pueblos más distantes entre sí? ¿No lo son también las grandes industrias, las portentosas obras como el canal de Suez y otras muchas? Pues, si el capital y la inteligencia asociados, o lo que es igual, si la clase media ha realizado estas grandes obras, ¿qué no hará la clase obrera asociada reuniendo capital e inteligencia, y sus innumerables fuerzas para el trabajo?

Sí, obreros; nosotros, asociados, podemos adquirir capital, pues que apesar de ser nuestra clase la más pobre, es también la más numerosa, y pueden reunir más capital un gran número de obreros, que un rico solo. Que en la clase obrera hay inteligencia, no hay duda.

¿No ha salido de su seno la clase media tan instruida para esplotarnos, como egoísta, para escatimarnos el tiempo, no solo para podernos dedicar al desarrollo de nuestras fuerzas morales e intelectuales, sino que hasta nos roba el tiempo más preciso de descanso?

Meditad, obreros, el porvenir que nos aguarda si olvidando las lecciones que de estos hechos nos enseñan, continuamos la vida del aislamiento, causa de nuestras desgracias.

Reclamemos y practiquemos la justicia; haga cada cual un esfuerzo, para que lo que hasta hoy no ha sido más que una vana palabra, pase a ser una realidad, y gremos a la vez: *no más derechos sin deberes; no más deberes sin derechos*. He aquí el lema de nuestra bandera; agrupémonos en torno de ella, y con la fe que presta

un porvenir halagüeño, si no la opulencia que no queremos, conseguiremos al menos dejar cubiertos de la indigencia y de la ignorancia, a nuestros queridos hijos, hermosos pedazos desprendidos del corazón, acabándose para siempre, de esta manera, la explotación del hombre por el hombre.

Unámonos todos los trabajadores de las diferentes profesiones, artes u oficios, y solidarios de nuestras propias aspiraciones, realizaremos por nosotros mismos las esperanzas y deseos del hombre honrado y justo, sin sacrificarnos vergonzosamente, sometiendo al egoísmo, a la conveniencia y al interés de una clase social privilegiada el derecho y la felicidad de todos los hombres. Opongamos a la injusticia, la razón; al privilegio, el derecho; al exclusivismo, la unión; y por este medio obtendremos nuestra pronta y completa emancipación, dando a la sociedad humana por base la igualdad y la justicia, objeto final de la esperanza del infeliz proletario.

Ánimo, pues, hermanos nuestros; no desfallezcamos, unidos por la desgracia y el infortunio, por el dolor y el sufrimiento, unámonos por la conveniencia que exige nuestro interés individual y colectivo; fomentemos la asociación y encaminando todos nuestros esfuerzos por la senda del deber recíproco conseguiremos lo que nunca han podido obtener ni los trabajadores, ni asociaciones aisladas, cuyo fin es la redención del trabajador, levantando con nuestros propios esfuerzos el portentoso pedestal del reinado de la Verdad, de la Moral y de la Justicia.

Salud, Justicia y Trabajo.

Gerona 4 de diciembre de 1870.

Sección de Cerrajeros.— José Fábregas, José Bertrán y Bruno Feliu.— *Sección de Albañiles.*— Juan Carles, Martín Oliveras y José Anglada.— *Sección de Carpinteros.*— Joaquín Casellas, Patricio Jubert y Andrés Dillet.— *Sección de Zapateros.*— Gerónimo Solemllonch, José Romeu y Federico Salvador.— *Sección de Sastres.*— Joaquín Buxó, José Rodó y Ramón Simorra.— *Sección de Canteros.*— Ezequiel Cruz, Joaquín Corominas y Ramón Albertí.

Nota.— Las comunicaciones se remitirán: Plaza del Mercadal, número 3, piso 2.º, donde se halla constituida esta Federación local.

La Federación, 18-XII-1870.

IV

NO TIENE NOMBRE

[...]

Anteanoche a las oraciones se hizo público por medio de pregon que desde el próximo día quedaba establecido el impuesto de consumos. Comenzó la cobranza ayer por la madrugada sin resistencia ni oposición alguna por parte de los contribuyentes, quienes satisfacían los módicos tributos sin demostrar el más leve disgusto.

Las ocho de la mañana serían, hora en que los trabajadores de las fábricas van a almózar, cuando comenzaron a formarse grupos, primero de chicos de catorce y diez y seis años que dirigían insultos a los encargados de la recaudación y sin que el vecindario se apercibiera de aquello. Paulatinamente el grupo de chicos fue reforzándose con trabajadores de las fundiciones de hierro que comenzaron a dar gritos de *Fuera los consumos* y a insultar de un modo provocativo a los agentes de la recaudación; pero tampoco estos sucesos llamaron la atención del vecindario y eran clasificados por pequeños desahogos de los vociferadores, pero sin darles importancia alguna. A las ocho y media, el aspecto de los sucesos era muy diferente; aquel grupo ya compuesto de muchas personas se dividió en tres que marcharon a las puertas dando gritos, profiriendo amenazas y llevando ya la alarma dentro de la población; llegados a los fielatos rompieron las básculas, libros, mesas y cuanto encontraron a mano resultando heridos dos agentes de la administración, el uno de ellos de gravedad, pero habiéndose resistido los cobradores del fielato de la puerta de Álvarez y S. Pedro, no pudieron hacer allí lo mismo, aunque en el primero de los puntos tuvieron que capitular los tres agentes hartos de esperar auxilios y viendo amenazadas sus vidas, pues la turba forcejaba la puerta de la casa y comenzaba a disparar tiros de revólver contra las cerraduras.

Mientras estos actos sensibles tenían lugar, el M. I. Sr. Gobernador civil de la provincia, acompañado de dos o tres personas, se presentó, tan pronto como tuvo noticia de lo que ocurría, en la plaza de la Constitución, en donde, además de los provocadores que ya habían, acababa de llegar un grupo de los antes dichos repitiendo vivas y muertas diversos; el Sr. Torres, con esa seriedad y valor de que tantas pruebas tiene dadas, trató de convencer a los amotinados con palabras afables y enérgica entonación, de lo mal que hacían obrando como obraban, pero viendo que todo era inútil y hasta que su autoridad no era respetada cual debía, trató de probar a aquellos mal aconsejados [sic] lo que era el cumplimiento del deber.

A la hora y media de este escándalo y viendo que los grupos

tomaban cada momento más bríos, mandó el Excmo. señor general Gobernador salieran fuerzas del ejército y Guardia civil a deshacerlos; efectivamente; apenas las tropas desembocaron por la calle de Ciudadanos, Cort Real y demás, los alborotadores corrieron en todas direcciones llevando con su incalificable proceder el consiguiente miedo al corazón de todos los vecinos.

No hay que decir que el mercado quedó limpio de mercancías; que las puertas de los edificios y tiendas se cerraron y así permanecieron todo el día; que hubo gritos y lágrimas en abundancia por parte de las madres, en los primeros momentos, y que las calles estaban desiertas.

Ahora bien; hemos de ser francos como de costumbre, porque la franqueza es siempre nuestra norma política tanto más cuanto hemos de condenar y absolver muchas veces especialmente en el caso presente.

Que hacer posible otro medio hubiéramos combatido el establecimiento de consumos, no lo hemos de negar, porque siempre lo hemos combatido; que el Ayuntamiento ha de buscar recursos para pagar lo que debe y atender a sus necesidades, cosa es clara; que la contribución de consumos es uno de los medios legales que a falta de otros tiene el deber, entiéndase bien, EL DEBER de imponer el Ayuntamiento, nadie lo duda; que los consumos tales como se han restablecido en nuestra capital sólo tienen el odioso nombre, porque las cuotas establecidas si algún defecto tienen, es el de ser muy insignificantes, cualquiera lo conoce; que el pueblo, el verdadero pueblo, conociéndolo así, no ha recibido mal lo que sabe que es necesario establecer, dado el estado apurado del municipio, salta a la vista; entonces ¿de dónde proviene; cuál es la causa del escándalo sin nombre que ayer presenció esta capital?

La causa no es el restablecimiento de los consumos; los consumos son la excusa que cuatro hombres sencillos sugeridos por otros tantos patrones arañas hayan querido provocar escenas indignas de pueblos cultos para dar una muestra de su intransigencia política, porque lo de ayer era puramente político, y sobre ser puramente político, era pactado, como lo demostró la falta de iniciativa de los alborotadores, quienes seguían las huellas que les marcaban uno o dos que hacían de jefes, parte de los cuales fueron prendidos ayer mismo, y el ser conocidos por sus ideas políticas los que alborotaban, apesar de haber dado vivas *al Rey* en la plaza de la Constitución cuando el Gobernador civil quería hacerlos retirar con sus consejos.

De modo que los que gritaban eran instrumentos de otros que sólo saben tirar la piedra y esconder la mano: de otros cuyo empeño, no de ayer, sino de tiempo hace, no es otro que crear conflictos al ayuntamiento combatiendo todas sus medidas por ser sus individuos desafectos al actual orden de cosas; de otros algunos de los cuales siendo comerciantes, han repletado sus tiendas estos días,

con la sana y popular intención de vender a subido precio los artículos sujetos al pago de consumos y ganar el ciento por ochenta a costa del pobre pueblo a quien pretenden extraviar para que así no conozca el verdadero peligro ni quiénes son sus más temibles adversarios; de otros, cuyos esfuerzos serán inútiles, cuyos planes se estrellarán siempre contra el patriotismo de la inmensa mayoría de estos habitantes que les conocen y saben lo que de ellos pueden esperar; de otros, en fin, que si es preciso delataremos al público para que éste sepa quiénes son los verdaderos monopolizadores y traficantes de la política.

¿Qué debe hacer el Ayuntamiento en nuestro pobre concepto? ¿Qué deben hacer todas las autoridades? Fácil es adivinarlo. Siendo la contribución de consumos un impuesto *impuesto* por la ley, y no siendo oneroso ni perjudicial tal como lo ha establecido el Ayuntamiento en virtud de un acuerdo solemne, sostener ese acuerdo; cobrar el impuesto con decisión y energía; hacer respetar su autoridad mayormente cuando por medios ilegales se le quiere imponer, y no cejar ni un ápice en la marcha que tiene propósito de seguir, marcha que mientras esté reglada a la ley, merecerá nuestro apoyo y el apoyo de todas las personas sensatas, porque el suicidio es una locura, un crimen, y criminal sería el Ayuntamiento si por el interés de unos cuantos permitiera la deshonra propia que sería la deshonra de toda Gerona [...]

La Lucha, 28-V-1872